

РЕЦЕНЗІЯ

доктора юридичних наук, професора О. В. Марцеляка
на дисертаційне дослідження Кадухи Івана Васильовича
«Міжнародно-правове співробітництво в сфері охорони здоров'я: питання
теорії і практики», подане на здобуття ступеня доктора філософії
в галузі знань 29 «Міжнародні відносини»
за спеціальністю 293 - «Міжнародне право»

Актуальність теми дослідження. Представлена дисертація Івана Васильовича Кадухи присвячена актуальній проблематиці – інституту міжнародно-правового співробітництва в охороні здоров'я. Ця проблематика є критично важливою для вітчизняної науки і практики, оскільки, по-перше, міжнародно-правове співробітництво у сфері охорони здоров'я формує єдині глобальні стандарти, рятує мільйони життів завдяки координації дій, оперативно зупиняє транскордонні епідемії та допомагає країнам, як-от Україні, впроваджувати кращі світові медичні практики.

По-друге, на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин таке співробітництво зазнає фундаментальної трансформації та еволюціонує від вузькоспеціалізованого напрямку регулювання санітарно-епідеміологічних питань до одного з ключових елементів системи глобальної безпеки та невід'ємної передумови реалізації фундаментальних прав людини. Це вимагає належного наукового правового аналізу з метою прискорення розробки нових міжнародно-правових інструментів реагування на ці процеси, переосмислення дієвості існуючих інституцій, процедур, змісту зобов'язань держав у цій сфері та ефективного правового регулювання на рівні нашої держави.

По-третє, актуальність дослідження міжнародно-правового співробітництва у сфері охорони здоров'я для вітчизняної науки визначається військовою агресією Росії, що створила безпрецедентні виклики для національної системи охорони здоров'я та актуалізувала питання ефективності міжнародних механізмів захисту медичної інфраструктури України, персоналу та пацієнтів в умовах війни, а також забезпечення прав мільйонів наших співвітчизників у доступності й дієвості механізмів реалізації потреб у сфері охорони здоров'я.

По-четверте, стратегічний курс України на європейську інтеграцію вимагає системних реформ, спрямованих на глибоку гармонізацію національної нормативно-правової бази з *acquis* Європейського Союзу, зокрема у таких чутливих сферах як безпека лікарських засобів, права пацієнтів та транскордонна медична допомога.

По-п'яте, актуалізують дану дисертаційну роботу очевидні й суттєві правові прогалини, колізії у національному законодавстві України щодо ефективних засобів юридичного захисту пацієнтів, гармонізації стандартів безпеки лікарських засобів, регулювання транскордонної медичної допомоги та імплементації норм міжнародного гуманітарного права.

По-шосте, незважаючи на те, що проблема міжнародно-правового співробітництва у сфері охорони здоров'я була у полі зору вітчизняних та зарубіжних представників різних галузей юридичної науки (міжнародного права, теорії держави і права, конституційного, адміністративного, кримінального, цивільного, медичного права), економічної, медичної, політичної та інших наук, цілий ряд питань теоретичного і практичного характеру досі потребують свого наукового вирішення.

Ці та інші фактори свідчать, що сьогодні має місце потреба у ґрунтовному, комплексному дослідженні міжнародно-правового співробітництва в сфері охорони здоров'я як цілісного явища, а отже, рецензована робота є актуальною як з теоретичної, так і практичної точки зору та має важливе значення для вітчизняного державотворення.

Зв'язок дисертаційного дослідження з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження відповідає програмам науково-дослідної діяльності Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України і є складовою планових тем «Адаптація законодавства України до права Європейського Союзу в умовах повоєнного відновлення» (номер державної реєстрації: РК 0123V104299), науково-дослідній темі «Міжнародні стандарти міжнародних організацій та їх імплементація державами-членами» (номер державної реєстрації 692021/150106) кафедри міжнародного та європейського

права Національного університету «Київський авіаційний інститут»; міжвідомчим дослідницьким ініціативам, зокрема: «Міжнародно-правові аспекти забезпечення прав людини в умовах сучасних глобальних викликів» (номер державної реєстрації 0121U108745), «Адаптація правової системи України до стандартів міжнародного права в умовах воєнного стану» (номер державної реєстрації 0123U101622). Окрім цього робота сприяє реалізації цілого ряду нормативно-правових актів України у сфері охорони здоров'я, Стратегії розвитку системи охорони здоров'я на період до 2030 р., схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2025 р. № 34-р, та Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікованої Законом №1678-VII від 16.09.2014 р. тощо.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, викладених у дисертації. Дисертаційна робота характеризується належним рівнем наукової зрілості, структурною послідовністю та обґрунтованістю основних висновків. Ступінь достовірності та наукової переконливості результатів дисертаційного дослідження зумовлюється насамперед комплексним характером проведеного аналізу, логічною узгодженістю авторської концепції та належним рівнем опрацювання міжнародно-правових джерел.

Дисертантом слушно сформульовано мету дослідження як “комплексне дослідження теоретичних і практичних проблем міжнародно-правового співробітництва у сфері охорони здоров'я, узагальнення висновків, положень, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення даного процесу, імплементації міжнародних стандартів у цій сфері в Україні”.

На досягнення цієї мети визначено такі завдання: проаналізувати еволюцію міжнародно-правових відносин у сфері охорони здоров'я і доктринальні основи їх вивчення; розкрити природу права на охорону здоров'я як суб'єктивного права, його місце в системі соціальних прав людини, взаємозв'язок з іншими фундаментальними правами; систематизувати джерела міжнародно-правового регулювання у сфері охорони здоров'я, проаналізувати стан забезпечення права на

охорону здоров'я; охарактеризувати архітектуру, зміст і напрями міжнародно-правового співробітництва у сфері охорони здоров'я; конкретизувати міжнародно-правові механізми контролю за виконанням державами зобов'язань у сфері охорони здоров'я, проблеми їх функціонування; виявити специфіку міжнародно-правового регулювання охорони здоров'я в умовах збройних конфліктів і протидії глобальним епідеміям, ключові виклики і прогалини; з'ясувати особливості міжнародно-правових механізмів забезпечення безпеки лікарських засобів і надання медичної допомоги, зокрема в транскордонному контексті; узагальнити практику Європейського суду з прав людини, окремих національних судів у сфері захисту права на охорону здоров'я; окреслити проблеми імплементації міжнародно-правових стандартів у сфері охорони здоров'я в Україні, обґрунтувати пропозиції з удосконалення національного законодавства і правозастосовної практики. Поставлені дисертантом завдання успішно виконані.

Наукова аргументація в роботі ґрунтується на широкому використанні багатого методологічного інструментарію дослідження, який включає сукупність філософсько-світоглядних, загальнонаукових і спеціально-правових методів наукового пізнання. Зокрема такими методами виступили діалектичний метод, історико-правовий, формально-юридичний, логіко-юридичний, герменевтичний, порівняльно-правовий, системний, синергетичний, аксіологічний, соціологічний, статистичний, методи техніко-юридичного аналізу, структурно-функціонального аналізу, правового моделювання і прогнозування та ін. Застосування такої палітри методів обґрунтовано з урахуванням поставленої мети і завдань роботи, специфіки її об'єкта, що дозволило автору належним чином розкрити предмет дослідження, обґрунтувати достовірність своїх наукових положень, висновків і рекомендацій.

Достовірність результатів дослідження підтверджується й належною джерельною базою, яку становлять Конституція України, законодавство України і зарубіжних держав у сфері охорони здоров'я (зокрема, Великої Британії, Німеччини, США, Швеції, Франції, Іспанії, Італії, Греції, Японії, Туреччини, Індії та ін.), міжнародно-правові акти універсального і регіонального рівнів, а саме в

рамках ООН, ВООЗ, Ради Європи, СОТ, інших міжнародних організацій і ЄС. Інформаційна й емпірична база дослідження – це переважно практика міжнародних судових органів (ЄСПЛ, Міжнародного Суду ООН, МКС), квазісудових органів ООН; документи й аналітичні матеріали міжнародних організацій; результати моніторингової діяльності неурядових організацій. При цьому автор не обмежується формальним викладенням нормативного та документального матеріалу, а здійснює його критичне осмислення з урахуванням сучасних тенденцій розвитку міжнародного права.

Вдалою для належного досягнення обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, викладених у дисертації є структура дисертаційного дослідження.

Зокрема, у першому розділі дисертації подаються теоретичні засади становлення міжнародно-правового співробітництва в сфері охорони здоров'я та розкриваються: історичний вимір міжнародно-правових відносин у сфері охорони здоров'я, правова природа права на охорону здоров'я в системі соціальних прав людини, загальна характеристика міжнародно-правового регулювання у сфері охорони здоров'я, механізми контролю за виконанням державами зобов'язань щодо забезпечення права на охорону здоров'я, сучасна архітектура міжнародного співробітництва у сфері охорони здоров'я.

У другому розділі, який називається «Проблеми удосконалення міжнародно-правового співробітництва в сфері охорони здоров'я» досліджено: міжнародно-правове регулювання охорони здоров'я в умовах збройних конфліктів, протидії глобальним епідеміям, при наданні медичної допомоги, міжнародно-правові механізми гарантування безпеки лікарських засобів, захист права на охорону здоров'я в ЄСПЛ і практиці національних судів.

Така архітектоніка роботи сприяє тому, що дисертант послідовно вибудовує дослідження від загальнотеоретичних засад становлення міжнародно-правового співробітництва в сфері охорони здоров'я до спеціального аналізу проблем удосконалення міжнародно-правового співробітництва в сфері охорони здоров'я. Використана логіка дослідження забезпечує внутрішню цілісність

роботи. В цьому ж аспекті відзначимо, що усі структурні частини роботи логічно викладені й пов'язані, містять відповідні проміжні й підсумкові висновки, які узагальнюють підсумкові положення дисертації, у т.ч. положення наукової новизни, що виносяться на захист.

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження полягає у тому, що вона є одним з перших у вітчизняній юридичній науці комплексним дослідженням міжнародно-правового співробітництва у сфері охорони здоров'я, охоплює його теоретико-правові засади, становлення і розвиток міжнародно-правових відносин в цій сфері, інституційну архітектуру, джерельну базу, механізми імплементації і вдосконалення на глобальному, регіональному, національному рівнях.

Обрана тема майже не була предметом спеціального самостійного дослідження в українській правовій доктрині, що вже саме по собі надає роботі ознак наукової новизни. Окрім цього вбачається доречним відзначити серед положень наукової новизни дисертаційного дослідження те, що в ній сформульовано та обґрунтовано концепцію комплексної рамкової Конвенції ООН з глобальної безпеки здоров'я як системоутворюючого міжнародного договору, що має на меті подолання фрагментації сучасного міжнародного права охорони здоров'я. Визначено, що ключовими елементами такої Конвенції мають стати: юридичне закріплення підходу «Єдине здоров'я», встановлення чітких первинних зобов'язань держав (щодо готовності, звітності, фінансування) та створення незалежного моніторингового органу і запропоновано авторську модель ієрархічно пов'язаних міжнародно-правових інструментів, що мають бути розроблені в межах рамкової Конвенції: Протоколу про готовність національних систем та реагування на інфекційні загрози; Протоколу про захист прав людини в умовах надзвичайних ситуацій у сфері громадського здоров'я; Протоколу про захист прав людини під час пандемій; Протоколу про справедливий доступ до медичних контрзаходів.

Суттєвим науковим результатом є сформульована автором концепція і ключові елементи комплексного Національного протоколу щодо захисту

медичних об'єктів, транспорту і персоналу в умовах збройного конфлікту як інструменту імплементації норм міжнародного гуманітарного права, практики міжнародних судів.

Науковий інтерес становить запропонована дисертантом ідея створення Національного механізму звітності та імплементації у сфері прав людини (НМЗІ) як постійно діючого міжвідомчого координаційного органу для системного виконання рекомендацій міжнародних контрольних інституцій у сфері охорони здоров'я.

Позитивно слід оцінити авторську модель архітектури міжнародно-правового співробітництва у сфері охорони здоров'я, що ґрунтується на єдності трьох рівнів: глобального (нормативного), де встановлюються універсальні стандарти; регіонального (інтеграційного), де відбувається гармонізація політик і стандартів; двостороннього, що вирішує конкретні практичні питання.

Важливим здобутком дисертації є характеристика позитивних зобов'язань держави у сфері охорони здоров'я на основі комплексного аналізу прецедентної практики Європейського суду з прав людини, що дозволило визначити обсяг обов'язків держави із забезпечення якості й доступності медичної допомоги, а також класифікація системних проблем глобального управління у сфері охорони здоров'я.

Серед найбільш цікавих положень дисертації варто відзначити обґрунтування доцільності системної імплементації міжнародно-правових стандартів у національне законодавство України, зокрема через кодифікацію (Медичний кодекс), прийняття спеціальних законів («Про права пацієнтів»), модернізацію договірної бази євроінтеграційного курсу держави; конкретні законодавчі пропозиції щодо модернізації цивільно-процесуальних гарантій захисту прав пацієнтів в Україні шляхом внесення змін до Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» із запровадженням принципу розподілу тягара доказування у справах про відшкодування медичної шкоди, визначено зміст відповідних норм; теоретичне обґрунтування необхідності реформування моделі фінансування ВООЗ шляхом збільшення частки

обов'язкових внесків, що розглядається як правове питання, безпосередньо пов'язане із забезпеченням незалежності та ефективності цієї організації у виконанні її статутних завдань та нових повноважень за Пандемічною угодою;

Заслуговує на увагу проведений в роботі аналіз правових викликів, пов'язаних з цифровою трансформацією системи охорони здоров'я, та аргументація щодо необхідності адаптації ключових принципів Загального регламенту про захист даних (GDPR) для забезпечення конфіденційності медичної інформації в Україні.

Ці та інші положення новизни, сформульовані у дисертації, розширюють сучасні наукові уявлення про природу та зміст права на охорону здоров'я і інститут міжнародно-правового співробітництва в сфері охорони здоров'я.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що сформульовані у ньому положення, висновки та рекомендації використані або можуть бути використані у:

- науково-дослідній діяльності – для здійснення наступних досліджень проблем виконання міжнародних зобов'язань у сфері охорони здоров'я, визначення і забезпечення правового статусу пацієнтів, ефективних процедур захисту їх прав, розвитку глобального і європейського права охорони здоров'я, вивченні окремих аспектів міжнародно-правового співробітництва в умовах збройних конфліктів, пандемій та інших сучасних викликів;

- освітньому процесі – при розробці навчальних посібників і підручників, нових спецкурсів, викладанні навчальних дисциплін «Міжнародне публічне право», «Міжнародне право прав людини», «Міжнародне гуманітарне право», «Міжнародно-правові механізми захисту прав людини», «Право Європейського Союзу», «Право міжнародної безпеки», «Міжнародне правосуддя»;

- правотворчості – у процесі внесення змін і доповнень до законодавства, зокрема Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», розробки проектів нових законів («Про права пацієнтів», Медичного кодексу), нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України і Міністерства охорони

здоров'я України, спрямованих на гармонізацію національного законодавства з міжнародно-правовими стандартами;

- правозастосуванні – з метою вдосконалення процедури імплементації міжнародних зобов'язань України у досліджуваній сфері, уніфікації практики застосування відповідних міжнародно-правових стандартів і прецедентного права ЄСПЛ у діяльності органів судової влади, Міністерства охорони здоров'я України, Національної служби здоров'я України, Державної служби України з лікарських засобів та контролю за наркотиками, інших уповноважених суб'єктів;

- правозахисній і правопросвітницькій роботі – для підвищення правосвідомості та правової культури населення, особливо пацієнтів та медичних працівників, а також для використання у діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, представників громадських організацій, розробників тематичних лекцій, семінарів та навчальних тренінгів з даної проблематики.

Дискусійні аспекти дисертаційної роботи і положення, що потребують додаткових пояснень. Слід констатувати, що дисертаційна праця І.В. Кадухи, як і будь-яка інша аналогічна робота, містить низку положень, що доцільно пояснити або спростувати під час захисту. До числа таких, зокрема, слід віднести:

1. Позитивно оцінюючи підхід автора до дослідження історичного виміру міжнародно-правових відносин у сфері охорони здоров'я, коли дисертант аналізуючи еволюцію міжнародно-правового співробітництва у сфері охорони здоров'я, доводить, що ключовим фактором його трансформації став доктринальний перехід від вузького, економічно детермінованого «санітарного» підходу до комплексної парадигми, що базується на фундаментальному праві людини на здоров'я (підрозділ 1.1), було б доречним також виокремити окремі періоди розвитку міжнародно-правових відносин у сфері охорони здоров'я, підкреслити особливості кожного з таких періодів. Це значно б збагатило дисертаційне дослідження і структурувало поданий у підрозділі 1.1 матеріал.

2. Стверджуючи, що в роботі подано доктринальне визначення права людини на охорону здоров'я, автору варто було не обмежитися його фактором «як системоутворюючого елементу інституту соціальних прав людини шляхом доведення його подвійної функціональної ролі: з одного боку, воно виступає передумовою та гарантією для реалізації інших фундаментальних прав, а з іншого – його власна реалізація залежить від забезпечення інших прав» (с. 23), а подати визначення цього права і через аспекти його фундаментальності, невід'ємності і непорушності, як право кожного індивіда на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного благополуччя. Доктринальне визначення будь-якого правового явища вимагає охоплення всіх його сутнісних ознак. Тому автору варто було не тільки назвати ознаки права людини на охорону здоров'я, розкриваючи його правову природу, а й окреслити їх у своєму «доктринальному» визначенні.

3. Дисертант цілком правильно стверджує, що юридична та філософська природа права людини на охорону здоров'я є комплексною і воно виступає базовою передумовою для реалізації цілого ряду інших прав та свобод людини, оскільки без належного стану здоров'я повноцінне життя особи є неможливим. В той же час в роботі слід було взяти до уваги і так звані соматичні права людини (четверте покоління прав людини), які базуються на концепції «самовласності» (людина є повним власником свого тіла) та є відповіддю на стрімкий розвиток медицини та біотехнологій. Ці права стосуються фізичної недоторканності, тілесної автономії та права самостійно розпоряджатися власним тілом, здоров'ям і біологічними компонентами (право на штучне запліднення, контрацепцію, аборти та вибір методу пологів, свобода вибору лікування, право відмовитися від медичного втручання чи переливання крові, право на паліативну допомогу, право на зміну статі, хірургічну чи естетичну корекцію зовнішності та татуювання, добровільне донорство органів, крові та репродуктивних клітин, право на посмертне донорство, право на смерть (евтаназію). Охоплення в роботі при розкритті права людини на охорону здоров'я соматичних прав підкреслило б

його важливість і особливу природу в системі прав і свобод людини і громадянина.

4. В контексті взаємозв'язку права людини на охорону здоров'я з іншими правами людини хотілось, щоб дисертант більш чітко аргументував свою позицію, коли він поділяє думку окремих науковців, що право на охорону здоров'я доцільно розглядати триаспектно: як суб'єктивне самостійне право з власним юридичним змістом; гарантію здійснення і захисту інших прав; *складову права на доступ до правосуддя* (с. 62).

Водночас маємо підстави стверджувати, що зазначені зауваження не мають принципового значення для характеристики дисертаційного дослідження, а спрямовані на уточнення окремих положень і покращення сприйняття роботи в цілому, а отже не применшують її наукового значення.

Повнота викладу результатів дисертації в опублікованих працях.

Найбільш важливі положення і висновки дисертаційної роботи Кадухи І.В. опубліковані у 7 наукових одноосібних працях, з них 4 статті – у наукових фахових юридичних виданнях України, а також 3 тез доповідей на наукових конференціях. Тематика публікацій відповідає змісту дисертаційної роботи і відображає ключові висновки дослідження. Їх кількість відповідає встановленим вимогам. Таким чином, результати дисертації пройшли достатню апробацію у науковому середовищі, а опубліковані праці підтверджують самостійний характер дослідження та відповідність його основним положенням.

Відсутність плагіату, інших проявів академічної недоброчесності.

Дисертаційне дослідження «Міжнародно-правове співробітництво в сфері охорони здоров'я: питання теорії і практики» пройшло перевірку на антиплагіат. Її результати демонструють відсутність академічного плагіату, інших порушень. Запозичені наукові положення та доктринальні підходи інших дослідників чітко ідентифіковано, що унеможливорює їх некоректне привласнення.

Джерельна база дисертаційного дослідження є прозорою і належним чином структурованою, забезпечує можливість перевірки наведених аргументів і відтворення логіки дослідницького процесу. Методологічні засади

роботи викладені відкрито та узгоджені з поставленими завданнями, що підтверджує самостійний характер виконання дослідження. Отже, дисертація відповідає вимогам академічної етики та стандартам наукової сумлінності, а її результати можуть розглядатися як отримані добросовісно та самостійно.

Ідентичність змісту анотації та основних положень дисертації.

Аналіз анотації дозволяє стверджувати, що її зміст відповідає основним положенням дисертації. Анотація не містить положень чи ідей, які не знайшли відображення в основному тексті дисертації. Анотація подана українською та англійською мовами і є узагальненим викладом основного змісту дисертаційного дослідження та його основних результатів, що містять елементи наукової новизни. Перелік праць автора міститься у списку використаних джерел та додатку.

ВИСНОВОК

Рецензована дисертація Кадухи І.В. на тему «Міжнародно-правове співробітництво в сфері охорони здоров'я: питання теорії і практики» становить завершене самостійне дослідження, у якому автор виклав нові теоретично обґрунтовані результати. Робота відповідає існуючим вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії, насамперед, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 року № 44 (із змінами), наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 року № 40 (із змінами). Здобувач Кадуха Іван Васильович у встановленому порядку заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 29 Міжнародні відносини за спеціальністю 293 Міжнародне право.

Рецензент:

провідний науковий співробітник
відділу конституційного та муніципального права
Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

Олег МАРЦЕЛЯК